

**Предраг Драгутиновић**

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

**Значај археологије за истраживања историјског Исуса****Херменеутика артефакта****Осврт на књигу: Reed, J. L., *Archeology and the Galilean Jesus. A Re-examination of the Evidence*, Harrisburg PA, 2000.****(Кратка научна расправа)**

Интересовање за историјску личност Исуса Христа последњих деценија у наглom је порасту. Стотине публикација на тему личности и времена Исуса Христа различитих квалитета и усмерења појавиле су се у јавности. Довољно је само навести књигу Доминика Кросана (*Jesus. A Revolutionary Biography*, San Francisco, 1994), која је у Америци постала бестселер или књигу о Исусу (*Jesus von Nazareth*, Freiburg i. Br., 2007) садашњег папе Бенедикта XVI, која је, преведена на многе језике света, муњевином брзином продрла на глобално тржиште.

Последње деценије истраживања историјског Исуса у новозаветној науци програмски се називају „трећа потрага за историјским Исусом“ („Third Quest for the historical Jesus“). Ова потрага хронолошки се надовезује на прве две: прву („First Quest“ или „Leben-Jesu-Forschung“), која је била карактеристична за 19. век, кад је настао низ произвољних и крајње субјективних портрета историјског Исуса, а чији је крај маркирало дело Алберта Швајцера (*Die Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*, Tübingen, 1951) и другу („Second Quest“), која се одвијала углавном на немачком говорном подручју и чији је кључни увид формулисао Г. Борнкам: Исусов живот је у текстовима Новог завета представљен кроз „легендарну превлаку“ („in legendarischer Übermalung“), те стога „нико више није у стању да напише Исусов живот“ (G. Bornkamm, *Jesus von Nazareth*, Stuttgart и др., 1988, 11). „Трећа потрага“ појављује се у новозаветним истраживањима осамдесетих година 20. века и саморазумева се као коректура „друге потраге“, која се посматра као једна прелазна фаза. Херменеутичка позиција „треће потраге“ је већи оптимизам у погледу могућности сазнања поузданих чињница о личности и животу Исуса Христа. Међутим, ово је у основи била и позиција „прве потраге“, те је било неопходно да се „трећа потрага“ прецизније одреди у односу на „прву“, да не би представљала

само повратак на њу. Сходно томе, „трећа потрага“ је научила понешто од протеста „друге“ против произвољног, субјективног и неадекватног читања извора за личност и живот Исуса Христа. Откривање многих нових текстуалних сведочанства и археолошких артефаката у 20. веку донело је извесно одушевљење, али не и илузију да ће сада бити могуће доћи до објективне историјске слике о историјском Исусу. Поред ове херменеутичке задршке, за „трећу потрагу“ карактеристично је да она личност историјског Исуса проучава у њеној тесној историјској и духовној повезаности са јудејством другог храма, при чему се интензивно изучава његова социјална структура и узима у обзир његова разноврсност у религијском изразу.

У оквиру „треће потраге“ одлучно се поставља питање: има ли археологија значаја за истраживања историјског Исуса? Могу ли археолошки налази играти некаку додатну и корективну улогу у односу на текстове који свакако имају „легендарну превлаку“ која је епистемолошки логична последица вере у васкрслог Господа? Да ли артефакти служе само да потврде „истинитост“ еванђелских текстова или сами по себи могу донети нове увиде у Исусов земаљски живот? Може ли се и у којој мери говорити о „археолошком преокрету“ у новозаветним истраживањима историјског Исуса? Могло би се очекивати да одговор на ова питања буде једно недвосмислено „да“; међутим, путеви и странпутице „потрага за историјским Исусом“, као и херменеутичко утемељење улоге археологије у том процесу, захтевају једно дубље осмишљавање ове теме.

У савременој библијској херменеутици говори се о „новој археологији“ („New Archaeology“), чиме се прави разлика у односу на стару, „библијску археологију“, која је имала 1) апологетски карактер, тј. тежила да докаже да је „Библија у праву“, да су библијски извештаји историјски поуздани, 2) политички циљ, тј. доказивала историјско право Јевреја на Израил, и 3) бавила се примарно статичном каталогизацијом и датирањем појединих налаза, а не реконструкцијом културолошких процеса и трансформација. После Другог светског рата дошло је до промене у приступу. Многа ископавања у Израилу показала су много шири спектар културе човечанства из разних епоха на овим просторима. У овом спектру су израилска и хришћанска библијска историја само један део. Тако је „библијска археологија“ постала „археологија Палестине“ која је тежила свеобухватнијим истраживањима. „Нова археологија“ је подржана од стране природних наука, које су омогућиле изналажење метода за реконструкцију, анализу и вредновање многих натуралија и артефаката. С друге стране, пажња је сада са великих палата и بلاга, којима је била фасцинирана стара археологија, усмерена на много боље документоване артефакте из свакодневног живота старовековног човека (епиграфија и иконографија). „Нова археологија“ показала се као веома корисна за егзегезу библијских текстова. Многи теолошки искази библијских текстова који су неразумљиви или нејасни сада се могу објаснити уз помоћ слика и других археолошких предмета. Херменеутички је важно имати у виду међусобну повезаност археологије и текста. Само у комбинацији они

могу понудити једну приближно објективну слику. Сама археологија („external evidences“) није довољна и ослањање само на артефакте представљало би недакветну редукцију историје. С друге стране, потребно је чувати свест о томе да артефакт не стоји пред нама као објективно сведочанство, већ је и он или тумачење неке реалије или пак сам мора бити протумачен. Тако су текст и артефакт само два различита начина тумачења стварности. Стога је претерана вера у „објективност“ артефакта епистимолошки неутемељена.

Значај археологије за истраживања историјског Исуса различито се вреднује. Многе монографије о Исусу уопште не узимају у обзир археолошке налазе, док се велики број публикација о археолошким налазима на просторима Палестине пре 70. године нимало не занима за Исуса и његове следбенике. Имајући у виду ово опште стање у односу археологије и истраживања историјског Исуса, вредна пажње је књига Џонатана Л. Рида (J. L. Reed) *Archaeology and the Galilean Jesus. A Re-examination of the Evidence*, Harrisburg PA, 2000, који је покушао да успостави креативни однос између археологије и истраживања историјског Исуса у оквиру новозаветне науке и ране историје Цркве (уп. такође новији сажети осврт истог аутора на исту тему: „Archaeological Contributions to the Study of Jesus and the Gospels“, у: A. J. Levine и др. [изд.], *The Historical Jesus in Context*, 2006, 40–54). Џ. Л. Рид је и својом књигом и бројним документарним емисијама покушао да упозна ширу јавност са својим археолошким налазима и њиховом значајем за Исусово доба. Сам аутор је више од деценије провео у археолошким ископавањима и вредновањима артефаката галилејских градова Сефориса и Капернаума. Своју књигу поделио је на три дела. У првом изалаже различита схватања о пореклу и идентитету Галилејаца. О овој теми у науци постоје разна мишљења, као нпр. да су Галилејци били Јудејци или да су били незнабожци које су Хасмонејци на силу превели у јудејство, или пак потомци Израиљаца са севера. Рид заступа позицију која у науци није опште прехваћена, али је он сматра археолошки добро поткрепљеном: од гвозденог доба па све до 1. века после Христа не постоји континуитет народа на овим просторима. Међутим, његова основна теза је да Галилејци и Јудејци партиципирају у заједничком културолошко–религијском наслеђу. Ова теза се заснива на чињеници да постоје неколико религијских индикатора који показују хомегеност између галилејских и јудејских Јудејаца, као што су нпр. исти обреди сахрањивања, недостатак свињских костију приликом ископавања животињских остатака, камени врчеви, поштовање јерусалимског храма и др. У другом делу књиге аутор се бави демографијом градова и села у Галилеји. На основу археолошких анализа — премеравања насељеног простора и гробља 300 метара северно од обале — Рид долази до увида да се Капернаум могао протезати на 6 до 10 хектара земље и имати од 600 до 1700 становника. Када се узме у обзир да је Назарет могао имати 400 становника, онда је Капернаум морао важити за „једно од већих села“ (152). Капернаум је имао једну царинарницу, али се није налазио на главном трговачком путу. Он није имао зидине, нити значајније грађевине, док су куће грађене једноставно. Археолошки налази

показују да је био једно просто рибарско село, али свакако јудејско. Присуство римске војске може се, на основу римског купатила (*balneum*), пратити тек од Хадријановог доба. Међутим, Лука извештава да је у Капернауму постојао центурион (Лк 7, 1–10). Рид сматра да је то могуће, да тај центурион није био у својству заповедника над 100 римских војника, већ један службеник у војноадминистративном апарату Антипе (162). С друге стране, ст. 5: „и сагради нам синагогу“ такође је историјски могућ (о томе в. Safrai, S., „The Synagogue the Centurion Built“, *Jerusalem Perspective* 55 [1988], 12–14; о синагогама [„пролазио је кроз Галилеју и проповедао по синагогама“, Мк 1, 39]) пре и после 70. г. Богат текстуални, делом и фотографски материјал нуди А. Runesson, D. D. Binder, B. Olsson, *The Ancient Synagogue from its Origins to 200 C. E. A Source Book*, Leiden–Boston, 2008). У трећем делу Рид се бави пореклом *Извора изрека* Господњих (Q), смештајући га у Галилеју, тачније, „на подручје око Капернаума на северној обали Генисаретског језера“ (182). Ову своју тезу темељи на доминацији топонима *Капернаум*, *Хоразин* и *Витсаида* у *Извору изрека*.

Ридова археолошка истраживања су јасније показала да је галилејски свет у коме делује Исус — јудејски, и ако не у потпуности изолован, онда прилично нетакнут од незнабожачке урбанизације, култа римског цезара и присуства легионара. Сви наведени елементи појавиће се у Галилеји тек у 2. веку после Христа. Међутим, истраживања су такође показала да је Галилеја била делимично урбанизована, пошто су подигнута два велика града која су до некле поменила социоекономску структуру овог поднебља.

Ридова књига представљала је освежење у односима археологије и истраживања историјског Исуса. Већина његових увида и резултата данас су реципирани у новозаветној науци, док су неки ревидирани на основу новијих археолошких налаза. Недостатак његовог приказа огледа се у готово искључивој концентрацији на Галилеју. Међутим, за истраживања историјског Исуса важни су и археолошки налази на тлу Јудеје и Самарије, а нарочито Јерусалим, који је био за тадашње појмове велики град, са преко 50 000 становника. Еванђеље по Јовану, за разлику од синоптика, значајан временски Исусове делатности смешта у Јудеју и Јерусалим (списак значајних археолошких налаза на просторима Галилеје и Јудеје за истраживања историјског Исуса нуди J. H. Charlesworth, *Jesus Within Judaism. New Light from Exciting Archeological Discoveries*, New York – London, 1988: Рамат Ханадив, Назарет, Кана, Витсаида, Кесарија Маритима, Јерусалим, Галилејска барка, Иродијум; као и неколико спорних налазишта: Петрова кућа, Теодотов запис, театар из Сефориса). Наравно, историјска потка Еванђеља по Јовану вреднује се на различите начине. Некада су истраживачи били склонији да оспоре сваку историјску поузданост јовановског приказа Исусовог земаљског живота и да ово еванђеље посматрају као једну теолошку интерпретацију Исусове личности која се свесно удаљила од историјске стварности. Данас су тенденције другачије: како на основу археолошких налаза (нпр. проналазак витсаидске вазе на којој су насликане многе змије, што указује на то да је у

Витсаиди постојао култ Асклепија, као и бројни докази за постојање са њим евентуално повезане лековите бање [Јн 5, 1–18; 3, 14]), тако и на основу текстуалних увида (Baukham, R., „Historiographical Characteristics of the Gospel of John“, NTS 53 [2007], 17–36). Еванђеље по Јовану се данас све више показује као историјски релевантан текст.

У сваком случају Ридова истраживања би, целовитости ради, требало допунити археолошким налазима из Јудеје, нарочито Јерусалима, чије су капије, зидине и храм добро истражени и могу помоћи да се реконструишу сцене описане у Еванђељима.

Ц. Л. Рид сматра да су археолошки налази значајни за тумачење и разумевање библијских текстова из два разлога: прво, археолошки доказ је независан од литералних текстова који се уобичајено користе приликом реконструкције историјског Исуса и света Еванђеља. Он сматра да ови текстови могу бити дубоко одређени предрасудама, веома често настају много касније од догађаја које описују и углавном су их написали мушкарци из виших слојева друштва. Насупрот овим увидима, археологија је демократичнија, пошто нам открива податке о свакодневном животу свих социјалних класа и групација. Артефакти нису претенциозни као литерарни текстови. Друго, археологија нам пружа увид у монументалне грађевине, грађанске зграде, јавне записе и уметничка дела која су спонзорисали владари и богате елите, а која се често не наводе или се подразумевају у литерарним текстовима. Без ових артефаката многи текстови се не би могли разумети (уп.: Reed, J. L., „Archeological Contributions“, 40–41). Рид закључује: „Допринос археологије изучавању Исуса и Еванђеља није у томе да фигурира као арбитар у погледу вере и да потврди или оспори његову поруку у њену историчност, већ да конкретне аспекте постави у њихов контекст, било демографски, економски, политички или религијски“ (54).

Имајући у виду стање археолошких истраживања која се налазе у директној вези са текстовима Еванђеља, враћамо се на почетку постављеном питању: може ли археологија помоћи у истраживањима историјског Исуса? Уз све херменеутичке задршке у погледу античких сведочанстава — текста и артефакта — може се констатовати да су археолошки налази за реконструкцију Исусовог времена који нам стоје на располагању — обилни и да их треба имати у виду и вредновати у оквиру библијске егзегезе. Од археологије се учи да се постављају нова питања и да је могуће и потребно кориговати увиде о Исусу и његовом социјалном окружењу засноване само на тексту. Текст и артефакт заједно могу понудити увиде у Исусово време и тако омогућити разумевање једне епохе када је Бог одлучио да на јединствен, непоновљив и радикалан начин интервенише у историју своје творевине.